

ARKEOLOGI I NORR 1

1988

ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN

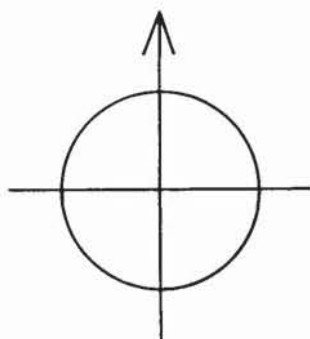

UMEÅ UNIVERSITET

ARKEOLOGI I NORR

1

1988

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för arkeologi
UMEÅ UNIVERSITY
Department of Archaeology

Utgivare: Institutionen för arkeologi, Umeå universitet

Redaktör: Evert Baudou

Distribution: Institutionen för arkeologi,
Umeå universitet, 901 87 Umeå, Sverige

Tryckt med bidrag från Humanistisk–samhällsvetenskapliga forsknings-
rådet, Stockholm

Figurerna på omslagets framsida är hämtade från hällristningarna vid
Norrfors, Umeälven, nära Umeå (Archaeology and Environment
4:324)

ISSN 0284-558X

Printed in Sweden 1988 by

gotab Stockholm 1988 86866

Innehållsförteckning

Förord	5
<i>Gustaf Hallström</i>	
Forskningsplan för Norrlands forntid år 1941	7
<i>Evert Baudou</i>	
Gustaf Hallströms forskningsplan för Norrlands forntid 1941 och forskningsläget 1987	17
<i>Per H. Ramqvist</i>	
Boplats och hållristningar i Norrfors, Umeälven	29
<i>Lars Forsberg</i>	
Bosättningsmönster vid Lule och Ume älv under bronsålder och förromersk järnålder	51
<i>Per H. Ramqvist</i>	
Högom – nya undersökningar av bebyggelsepår	103
<i>Ingela Bergman</i>	
Det samiska boplatskomplexet vid Rackträsk, Arjeplog	129
<i>Noel Broadbent</i>	
Järnålderns och medeltidens säljägare i övre Norrlands kustland	145

Gustaf Hallström

Forskningsplan för Norrlands forntid år 1941

Hallström, G. 1988. Forskningsplan för Norrlands forntid år 1941. (A research strategy for the prehistory of Norrland developed in 1941.) *Arkeologi i norr* 1:7–15. Umeå.

Abstract

An earlier unknown research programme written by Gustaf Hallström in 1941 for investigations of the prehistory of Northern Sweden is presented. The fundamental problems are according to Hallström:

1. Are stylistic artifact types contemporary in Southern and in Northern Sweden?
2. Is it possible to talk about a Bronze Age culture in Northern Sweden?
3. How did the earliest Iron Age appear in Northern Sweden?
4. Is it possible to define the mechanisms behind Iron Age settlement in Northern Sweden?
5. Can the origin of the Saamis in Northern Sweden be defined?

Hallström proposed excavation of several very well selected sites. His programme is discussed in a separate paper by E. Baudou.

Gustaf Hallström (1880–1962) was an antiquarian at the Central Office of National Antiquities and the Museum of National Antiquities, Stockholm.

(Gustaf Hallström lämnade den 31 oktober 1941 in en plan och kostnadsberäkning till Humanistiska fondens nämnd med anhållan om ett anslag på 4 500 kronor. Han ville "beredas tillfälle att under år 1942 företaga nödvändiga fältundersökningar i Norrland för fastställandet av vissa bestämda hållpunkter för denna landsdels utveckling under forntiden". Ansökan avslogs. Den publiceras här i sin helhet. – EB)

Med fullt skäl har sedan länge den uppfattningen varit rådande, att Norrland från så gott som alla väderstreck mottagit kraftiga impulser i sin bebyggelsehistoriska utveckling. Åsikterna har endast divergerat rörande kraftförhållandet mellan dessa impulser, av vilka än den ena,

än den andra tilldelats en avgörande roll i frågan, stundom för någon enstaka av de förhistoriska perioderna, stundom för flera eller rent av alla. Undertecknad har under hela mitt liv ägnat dessa frågor ett särskilt intresse och har i en mångfald uppsatser sökt framlägga material till frågans belysning. Mina hittills gjorda fältundersökningar har emellertid oftast varit av mer tillfällig natur, förorsakade av eller utförda i samband med tjänsteuppdrag på av uppdraget bestämda punkter. Trots detta har jag dock under årens lopp samlat ett omfattande material för en vidare överblick. Jag kan emellertid icke göra detta material fruktbarande utan ett antal utfyllande undersökningar, varför jag nu lagt upp en plan för en serie sådana för hela området, i avsikt att därigenom uppnå vissa fasta resultat och hållpunkter, på vilka forskningen sedan skall kunna bygga vidare.

De huvudproblem, som jag med *nu* avsedda undersökningar vill komma inpå livet äro i korthet följande:

1. Kunna de fornsaksformer, som söderut känneteckna stenålderns slutsleden, betraktas som därmed synkrona, då de ansträffas inom Norrlands kustland? Den uppfattningen håller nu att få spridning att inom Norrland åtskilliga stenredskap av ren stenålderstyp fortleva ännu långt, t.o.m. mycket långt efter stenålderns slut söderut, att några av dem framträda i Norrland först efter nämnda tidpunkt samt att också nya former stenredskap då uppstå där. Om denna uppfattning skulle visa sig riktig, gäller det alltså att söka nya ledmotiv för en utsträckt klassificering.
2. Kan en kulturperiod med namnet bronsålder anses ha existerat i Norrland? Även så långt norrut som t.ex. i Västerbotten? De ytterst fåtaliga säkert påvisbara bronsåldersfynden inom Norrland har föranlett en del forskare att förneka möjligheten av en sådan period däruppe. Problemet sammanhänger synnerligen intimt med det föregående. Om tillräckliga grunder kunna framläggas för frågans bejakande, måste ett fornsaksmaterial framför allt bestående av stenredskap kunna påvisas, som utfyller det ringa antalet bronsföremål. Vidare måste utrönas i vad mån de många kuströsen kunna lämna bidrag till frågans besvarande.
3. När och på vad sätt uppträder den äldsta norrländska järnåldern och vilka landskap och delar av landskap äro därvidlag engagerade? Finns någon principiell skillnad i detta avseende mellan den

Fig. 1. Gustaf Hallström 1918. Teckning av konstnären G. Almgren.

södra, mellerta och norra Norrlandskusten?

4. Kan av de fasta fornlämningarna, deras typer, utbredning och lägen samt av de lösa fornfynden dragas några slutsatser rörande de drivfjädrar, som legat bakom, och de näringsfång, som befodrat Norrlands förnyade bebyggelse under järnåldern? Och därmed också om de vägar, efter vilka bebyggelsen gått fram. Frågan kan även beröra den äldre bosättningen (stenåldern och bronsåldern).
5. Kan ur samma företeelser något med säkerhet uttalas angående lapparna och deras ursprung?

Det kan förefalla som om dessa framlagda problem äro alltför stora och vidlyftiga för att kunna klarläggas genom en eller ett par sommars fältundersökningar. Jag vill då understryka, att det icke är fråga om att fullständigt utreda frågorna, utan endast att skaffa fasta utgångspunkter för en sådan uppgift, samt vidare att jag under mina mångåriga resor skaffat mig en ingående kännedom om landsdelens möjligheter till frågornas besvarande. De fältundersökningar jag tänkt mig äro därför icke mer vittomfattande än att de böra kunna utföras under loppet av två somrar. Jag tänker mig dem efter följande schema:

I. Stenåldern.

1. Utredning ur olika synpunkter av de stora, så egendomligt till Västerbottens kustland koncentrerade flintfynden. Senast i år har ett nytt mycket stort sådant fynd framkommit i norra delen av landskapet. Tidigare har jag besökt de flesta av de övriga fyndplatserna av detta slag.
2. Fixering av de nedre nivågränserna för redan kända fynd av stenredskap inom framför allt Västerbottens, men även Norrbottens kustland för att därigenom nå fram till tidsförhållandet mellan vissa till sin datering oklara typer. Möjligen kan också härigenom klarhet vinnas om slutet på den egentliga stenåldern däruppe, sedd i förhållande till motsvarande tid söderöver. Hela området kan icke genomgås, men vissa bestämda områden komma att ingående utforskas i berörda avseenden.

II. Bronsåldern.

1. Avvägning och granskning av ett större antal gravrösen efter Norrlandskusten, framför allt inom de södra kustlandskapen, men även sporadiskt norröver, i avsikt att om möjligt påvisa olika typer och typlägen. Det förefaller nämligen som om det skulle finnas minst två, bestämt skiljda sådana typer och typlägen (frånsett de inre, s.k.skogsrösen).
2. Undersökning av ett mindre antal sådana rösen. Tyvärr är det fara värt att endast några få tillnärmelsevis orörda rösen nu skola kunna framvisas av de av mig till mellan ett och tvåtusen kända rösen i kustbandet. Så våldsamt har den lokala vetgirigheten och skattgrävarandan farit fram och gör så ännu i denna dag. Det är i sista stund som sådana undersökningar ännu med något hopp om framgång skola kunna göras. Min uppfattning om dessa kuströsen är att större delen av dem tillhör bronsåldern, medan en mindre del, bestämt avvikande i typ och läge, tillhör järnåldern. Det finnes även anledning antaga att ett antal av den sistnämnda gruppen går ned ända till järnålderns slut eller medeltidens början.
3. Noggrann bestämning av läge och nivå för hittills kända "rena" bronsåldersfynd efter kusten. Dessa äro mycket få, ett 20-tal ungefär, och endast några få av dem återstår för mig att besöka.
4. Försöksgrävning på ett par av de kända fyndplatserna för verkliga bronsåldersföremål i Norrland. Jag nämner här särskilt fyndplatsen Långudden i Arjeplog med kombinerade fynd av sten- och bronsföremål. Grävning bör även ske på några särskilt lågt över havet liggande sena stenåldersboplatser.

III. Järnåldern

- 1-2. Se II:1-2 angående kuströsen.
3. Efterforskningar på några sträckor av Norrlandskusten av den egendomliga hustomtningstyp, som jag i år i stor utsträckning anträffade inom Lövångers socken av Västerbotten. Jag tänker angripa kusten av norra Hälsingland-Medelpad, norra Ångermanland och Pitetrakten, där förhållandena synas mig mest gynnsamma för att träffa typen. Men jag skall även söka i de söder om Lövånger belägna kustsocknarna. Min uppfattning är att denna nya fornlämningstyp skall kunna få den största betydelse för utredandet av den

Yngsta förhistoriska bebyggelsen.

4. Efterundersökningar på några synnerligen viktiga, men tyvärr troligen redan till största delen förstörda gravfyndplatser i övre Norrland från yngre järnåldern. Sålunda: Sangis i Nederkalix (Sveriges nordligaste gravhögd), Storholmen i Vajkijaur i Jokkmokk, Björklieden och Båtsjaur i Arjeplog, Abelvattnet i Tärna, Krutfjäll och Vardofjäll i Vilhelmina. Trots dessa gravplatsers lägen inom i huvudsak lapskt område, tyder gravinnehållet liksom gravskicket på svenskt eller i alla händelser skandinaviskt ursprung. Tillsammans med en del lösfynd (några av dem kanske även ursprungligen gravfynd) inom skogs- och fjällområdena av samma tid och karaktär utgöra de ovedersägliga bevisen för en skandinavisk penetration av Lappland, troligen i samband med fast bosättning, redan före forntidens slut.
5. Undersökning av en eller ett par hustomtningar från troligen tidig folkvandringstid inom norra Hälsingland och Medelpad, förslagsvis vid Byn i Gnarpsocken och Allsta i Tuna socken (Medelpad). I samband därmed borde även en försöksgrävning ske inom fornborgen vid Tuna kyrka i Hälsingland. Dessa grävningar åsyfta att få fram ett mångsidigare material, än vad gravarna kunna erbjuda, för belysande av södra Norrlands kulturella förbindelser.
6. Grävningsundersökningar av ett eller annat komplex, s.k. Staloringar eller Stalogropar i Västerbotten eller Norrbottens lappområden. Dessa företeelser utgöra ett slags forntida husgrunder, vilka spela en stor roll i lapparnas sägner än i dag. Av denna typ har hittills ingen enda blivit undersökt. Den markerar möjligen en skandinavisk bosättning före den nuvarande. I samband härmed böra försöksgrävningar företagas på några gamla sedan länge övergivna kåtaplatser, s.k. lappvallar.
7. På ett par punkter inom lappområdena böra undersökningar företagas på boplatser, som tydligt visa yngre drag än stenålder. Så t.ex. vid Gautsträsk i Sorsele samt på flera punkter inom skogslandet (Vittangi, Överkalix, Arjeplog etc.). Den åsyftade platsen i Överkalix (Lillsund i Lansjärv) har jag tidigare delvis undersökt och där bl.a. funnit tecken, som möjligen tyda på att stenredskap hållit sig ända ner i järnåldern. Problemet måste ägnas den största uppmärksamhet.

- - -

Det program, som här framlagts, berör naturligtvis icke på långt när alla de problem rörande Norrlands äldre bebyggelsehistoria som vänta på sin lösning, utan endast några av de viktigaste. De framlagda uppgifterna äro emellertid sådana, som inom en relativt kort tidsrymd kunna utföras och ändå kunna väntas ge avgörande resultat. De kräva ej heller någon större expedition med därtill hörande alltför stora kostnader. De föreslagna undersökningarna ha planerats i samråd med Riksantikvarieämbetet. Det vid det projekterade fältarbetet hopbragta antecknings- och bildmaterialet kommer att deponeras i ämbetet samt eventuella fynd att överlämnas till Statens Historiska Museum.

Beträffande kostnaderna hänvisar jag till nedanstående kostnadsberäkning.

Jag beräknar för de planerade undersökningarna en tid av omkring fem månader, därav halva tiden för grävningar. De senare kunna utföras med i genomsnitt tre man om dagen med en ersättning av omkring tolv kronor per man och dag. Utöver järnvägs- och bussresor måste taxibilar och båtar tagas i anspråk i stor utsträckning, framför allt för att spara tid. – Till dessa rena omkostnader bör emellertid även läggas nödiga medel för avlöning av en amanuens, som under min frånvaro kan utföra de åligganden, som sommartiden beröra min befattning inom Riksantikvarieämbetet. Hans lön beräknas till 450 kr per månad.

Kostnadsberäkningen blir alltså följande, med reservation för eventuella fall av penningvärdet:

150 dagtraktamenten för under- tecknad à 16:--	kronor	2.400 :--
225 dagsverken à 12:--	”	2.700:--
järnvägs- och bussresor	”	500:--
bil- och båtresor	”	650:--
expenser (fotomaterial etc) och oförutsedda utgifter	”	500:--
avlöning åt amanuens i fem måna- der	”	2.250:--
		<hr/>
	Summa kronor	9.000:--

På grund av den korta norrländska sommaren anser jag riktigt att fördela arbetet på två år med ungefär lika utgifter för vardera året. Fördelningen sker bäst på så sätt, att de större grävningsundersökningarna göras det senare året. En rapport om arbetsresultaten från första året kommer att bifogas min ansökan för det andra året, till vilken ansökan Nämnden alltså icke skulle behöva taga ställning förrän då.

Jag vill beröra ännu en sak, nämligen vikten av att målmedvetna och systematiska undersökningar i berörda angelägenhet få göras innan det blir för sent. Härmed menar jag icke bara att genom ett uppskjutande en mängd möjligheter förspillas (fornlämningar förstöras o.s.v.), utan att det föreligger ett verkligt behov att ge norrlänningarna det djupare perspektiv för deras hembygdskänsla, som endast en rätt uppfattning om forntiden kan ge och som i så rikt mått getts åt landets i söder boende befolkning.

- - -

Jag kan mycket väl förstå att den anmärkningen kan resas mot denna min ansökan, att jag ännu icke avslutat andra delen av mitt stora arbete om stenålderns hållristningar, vars första del med understöd av Humanistiska Fonden publicerades julen 1938. Härtill vill jag emellertid invända, att min föreliggande ansökan endast gäller viktiga och delvis mycket brådskande fältarbeten, som icke i första hand äro avsedda att publiceras. Vidare vill jag säga, att mitt mångåriga norrlandsarbete gjort mig mer förtrogen än de flesta med vad som behöver göras för här berörda frågors lösande, samt var och hur de böra lösas, men att å andra sidan de år jag ännu med full kraft kan arbeta i fältet mänskligt att döma äro få. Troligen kommer det också att dröja länge innan någon arkeolog kommer att ägna hela sin livsgärning åt Norrland. Jag vill dessutom tillägga, att jag hela nu instundande vinter kommer att vara sysselsatt med hållristningsarbetet i den mån min tjänstgöring tillåter. Stockholm den 31 oktober 1941.

G. Hallström

Not

I maj 1984 ringde Bengt Rinaldo, Stockholm, upp mig. Han berättade att man nyligen gått igenom en mängd av Gustaf Hallströms, hans morfars, efterlämnade papper som legat i en källare i Stockholm. Gustaf Hallström är med sina omfattande undersökningar i Norrland en central gestalt i den arkeologiska forskningen i Norrland. Redan tidigare finns ett arkiv på 22 hyllmeter av Hallströms efterlämnade papper i universitetsbiblioteket i Umeå. Det är en självklar uppgift för den arkeologiska institutionen i Umeå att bearbeta detta material så vi var naturligtvis intresserade av ännu mer material. I denna nya samling fanns åtskilliga viktiga handlingar, bl.a. den här publicerade ansökan till Humanistiska fonden. Enligt uppgift från Antikvarisk topografiska arkivet i Stockholm (Andrea Browall) återlämnades de icke beviljade ansökningarna till de sökande. Den här publicerade ansökan har alltså icke varit tillgänglig tidigare.

Jag tackar varmt Bengt Rinaldo och alla Gustaf Hallströms efterlevande som tagit vara på och ställt så mycket material till förfogande.

Evert Baudou